

# KIBRIS TÜRK AĞZINDA ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

Mustafa ARGUNŞAH\*

## Vowel Canges in the Turkish Dialects in Cyprus

In the first chapter, it is claimed that Cypriot Turkish is a part of dialectical composition of Anatolian Turkish and therefore, it should be shown in the Atlas of Anatolian Turkish Dialects. The author lists all vowel changes comparing them with vowel structures of the Standard Turkish and some times with those of Anatolian Dialects. As a result he puts forward a general picture of vowels in Cypriot Turkish. Samples of analysis are taken from among native and loan vocabularies while previous studies in the field are made use of.

Keywords: Anatolian dialects of Turkish, Turkish dialectology, Cypriot dialect of Turkish, Vowel changes, Phonetics.

### 0. Giriş:

Türkiye Türkçesinin ağızlarından biri olan Kıbrıs Türk ağzıyla ilgili çalışmalar son yıllarda artmaya başlamıştır. Bu artışta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kurulan üniversite ve araştırma merkezlerinin de payı vardır. 1974 Barış Harekâtı'na kadar bu ağızla ilgili çalışmalar sadece Hasan Eren'in iki makalesinden ibaretti. İstanbul Üniversitesi'nde Sadettin Buluç ve Muharrem Ergin'in, Ankara Üniversitesi'nde de Hasan Eren'in Kıbrıs ağzı üzerinde yaptıkları mezuniyet tezleri günümüze kadar basılma şansı bulamamışlardır.

Bu çalışma Kıbrıs Türk ağzındaki ünlü değişmelerini içermektedir. Çalışmamızda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için de geçerli olan ölçünlü Türkiye Türkçesi esas alınmış, farklılaşmış ünlüler "ünlü değişmesi" olarak gösterilmiştir. Anadolu ağızlarında olduğu gibi, Kıbrıs Türk ağzının da Eski Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminin, hatta Eski Türkçenin bazı seslerini ölçünlü dildeki değişikliğe uğratmadan korudukları görülmektedir. Biz çalışmamızda ölçünlü dili esas aldığımız için bunlara ünlü değişmeleri içerisinde yer verdik, fakat bu seslerin eski şekillerini korumuş olduklarını da belirttik. Böylece, bir bakıma, söyleyişte Kıbrıs Türk ağzının ölçünlü dile göre farklılık gösteren ünlü tablosu ortaya çıkmış oldu.

---

\* Prof. Dr., Kayseri Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Çalışmada kullandığımız malzemenin büyük bir kısmı başka araştırmacılar tarafından derlenmiş metinlere dayanmaktadır. Bu arada, DAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki öğrencilerimizden soruşturma yoluyla kaydettiğimiz örnekleri de çalışmaya dahil ettik. Taradığımız malzemenin çoğu yukarıda bahsettiğim üniversitelerde 1974 yılı öncesinde yapılmış ağız derlemeleri ve gramerlerini içeren mezuniyet tezleridir. Bunlar birer öğrenci tezi de olsa değerleri inkâr edilemez. Bugün artık Güney'de kalmış bazı köy ve kasabaların ağızları üzerine yapılmış mezuniyet tezleri de malzememiz arasındadır. Bu tezlere bir bütün olarak bakıldığında değerleri daha iyi anlaşılır. 1974 sonrasında meydana gelen göçler sebebiyle özellikle Güney'den gelen bazı köylerin nüfusunun kuzeydeki köylere karıştığını, Türkiye'den gelen çok sayıda göçmenin Kuzey Kıbrıs'ın çeşitli yerleşim birimlerinde yerli Türk halkıyla aynı köy ve kasabaları paylaştıklarını ve son yıllardaki hızlı gelişen teknoloji ve iliteşim araçlarıyla ağız özelliklerinin birçoğunun kaybolduğunu düşünecek olursak bu malzemenin değeri ortaya çıkar.

Basılmamış öğrenci tezleri yanında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ağız araştırmaları, folklor ve halk edebiyatıyla uğraşan Oğuz Yorgancıoğlu, Erdoğan Saraçoğlu, Ülker Vancı ve Ali Gürkan'ın yayımlanmış çalışmaları da taranmıştır. Scharlipp çiftinin bugün Güney Kıbrıs'ta kalan Potamya (Dereli Köy) ile ara bölgedeki Pile köyünden derledikleri metinler de çalışmamızda değerlendirilmiştir.

Makalenin hacmini büyültmemek ve konuyu fazla dağıtmamak için bu ünlü değişmelerini, yaygın örneklerin bulunduğu ve dikkate değer olanların dışında Anadolu ağızlarıyla karşılaştırma yoluna gitmedik. Belki de bu, başlı başına bağımsız bir çalışmaya konu olabilir. Bu çalışmanın, Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde çalışanlara ve bir gün mutlaka yapılacağına inandığımız Anadolu Ağızları Atlası'nın Kıbrıs Türk ağzının bir kısım malzemesini oluşturacağına inanıyoruz.

## 1. Uzun ünlüler

Kıbrıs ağzında Türkçe kelimelerde çeşitli ses olayları sonucu ortaya çıkmış uzun ünlüler vardır.

1.1. Özellikle soru eki almamış soru cümlelerinde tonlama ile cümledeki son kelimenin son hecesinin ünlüsü uzatılır. Bazı araştırmacılar bunu Rumcanın etkisine bağlamakta, sebep olarak da Rumcada soru ekinin bulunmamasını göstermektedirler.<sup>1</sup> Ancak bu özelliğin, Anadolu ağızlarında da rastlanabileceği gibi ölçünlü Türkiye Türkçesinde de az da olsa örneklerinin bulunduğu dikkate alındığında, yalnız Kıbrıs ağzına has olmadığı anlaşılmalıdır. Hatta Gagauz Türkçesinin soru cümleleri inceleyenler bu lehçede eksiz soruyla sık sık

1 ESKA, 10.

karşılaşabilirler.<sup>2</sup> Kıbrıs ağzını konuşan öğrencilerimizden derlediğimiz kimi örnekler şunlardır:

Sınav sonuçları asıldı:?

Zeki noldu bili:ñ?

Burası park yeridi:r?

1.2. Kıbrıs ağzında bir yarım uzunluktan bahsedilebilir. Özellikle cümle sonundaki fiillerin son hecedeki ünlülerinin vurguyla uzatıldığı görülür:

Gabları ikadi:m, ondan so:ra evi temizledi:m ve gomşuya giddi:m, çarşıya giddi:m, badadez aldı:m da geldi:m LA 16.

1.3. Anadolu ağızlarında ünsüz düşmelerinden sonra kelimedeki ünlülerin uzaması olayına çok sık rastlanmaktadır. Özellikle düşen ğ ünsüzü, çoğu zaman ses değerini yanındaki ünlüye yükleyerek bu ünlüyü geniz ünlüsüne çevirir.

Nazal n (ñ) sesinin ğ'ye dönmesinin ardından düştüğü de görülür. Bu değişimler Doğu ve Kuzeydoğu Grubu Anadolu ağızlarında daha yoğundur. (AAS 21)

aşa: ÇKKK 73, aşşa: < aşağı KAG 28, ba: < bana ÇKKK 71, KAG 58, bö:le< böyle ÇKKK 125, çoca: < çocuğa KAG 73, da: < daha ÇKKK 125, do:madan < doğmadan TDTC 4, do:rü < doğru TDTC 4, dü:n < düğün KA 30, e:r < eğer KBTF 189, ga:ve < kahve KAG 27, geyyo:m < giyiyorum TDTC 3, gezme: < gezmeğe, gonusaca:m < konuşacağım TDTC 2, Me:rem aba < Meryem abla TDTC 2, na:psın < ne yapsın KAG 63, ö:le < öyle ÇKKK 134, sa: < sana ÇKKK 73, KAG 58, TDTC 2, so:ra (< soğra) < sonra KAG 58, TDTC 3, MA 91, sö:le < söyle ÇKKK 73, şe:medik < şey etmedik TDCT 3, ya:mur < yağmur KA 73, yo: < yok ÇKKK 137.

## 2. Uzun ünlülerin kısalması

Kıbrıs ağzında Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerdeki uzun ünlüler normal ünlüye dönüşmektedir.<sup>3</sup> Bu değişme Kıbrıs Türk ağzının en önemli özelliklerinden birisidir. Bilindiği gibi ölçünlü Türkiye Türkçesinde Türkçe kelimelerde

2 Geniş bilgi için bk. Mustafa Argunşah, "Gagauz Türkçesinde Soru Cümleleri", IV. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu, 17-18 Kasım 1999, Gazımağusa/KKTC. (Yayımlanmamış bildiri). Gagauz Türkçesi yazı dilinden seçilmiş örnekler Kıbrıs ağzındaki kullanıma benzemektedir. Örnek: -Tanıyêrsınız mı beni? Tanımêrsınız? "Beni tanıyor musunuz? Tanımıyor musunuz? (Karaçoban). Burada da soru son hece üzerindeki vurguyla yapılmaktadır.

3 Herhangi bir ses olayı meydana gelmeden, Arapça ve Farsçadan geçmiş uzun ünlülü kelimelerin örnekleri yalnız Scharlipp'in derlediği metinlerde geçmektedir: biz da: çiftlikte davarı-miz vandı... kesêrdik iki da:nê TDTC 3, ta:nê < tane TDTC 4, dâıma: TDTC 3.

Scharlipp aynı çalışmada Türkçe kelimelerde de uzun ünlüler göstermektedir: gece: yowurürduk gece: salârdık ekmeklerimizi TDTC 4.

uzun ünlü yoktur. Diğerlerine göre biraz kısa olan ‘ı’ dışındaki bütün ünlüler normal uzunluktadır. Türkçenin bu özelliği bazı ağızlarda alıntı kelimeleri de etkileyerek bu kelimelerdeki ünlülerin sürekliliğini sınırlamış ve kısa ünlü hâline getirmiştir. (AAS 2)

Bu değişiklik Anadolu ağızları içerisinde Doğu Grubu ve Kuzeydoğu Grubunun belirgin özelliklerinden birisidir. Bu ağızlar uzun ünlüleri sistemli olarak kısaltıp normal uzunluktaki ünlülere dönüştürürler. Diğer Anadolu ağızları, bu hususta, Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağızları kadar ısrarlı değildir. (AAS 2)

Hem bizim Kıbrıs ağızıyla ilgili taramalarımız hem de Karahan’ın örnekleri göstermektedir ki bu değişiklik a ünlüsünde meydana gelmektedir. Diğer ünlülerle ilgili belirgin örnekler yoktur. Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu ağızlarında Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerdeki uzun a’lar arka damak ünsüzleri yanında incelemekte ve e sesine dönmektedirler. Bu değişiklik Kıbrıs ağızında görülmemektedir. Anlaşıyor ki, Kıbrıs ağızındaki alıntı kelimelerin uzun ünlülerindeki kısaltmayı yalnız Rumcanın etkisine bağlamak isabetli bir görüş değildir. Belki Rumcanın, mevcut durumu destekleyen etkisinden söz edilebilir. (DUMAN, 118)

Kıbrıs ağızında alıntı kelimelerdeki â (ince a) ünlüsü de çoklukla hem incelemek hem de kısalarak yerini normal a’ya bırakmaktadır. Kimi zaman zayıf da olsa bir ince a’nın varlığı hissedilmektedir.

a. Uzun a’ların kısaltması: adem < a:dem GÜRKAN 80, adet < a:det MA 91, adil < a:dil VANCI 246, alim < a:lim ÇA 14, Allah < Alla:h GÜRKAN 80, ayet < a:yet GÜRKAN 80, bari < ba:ri LA 16, MA 91, bazan < ba:zan LA 16, jale < ja:le ÇA 14, sabit < sa:bit VANCI 246, tarih < ta:rih LA 16, tatil < ta:til LA 16.

b. İnce/uzun a’ların kalınlaşması/kısaltması: kabe < ka:be ÇA 14, kabus < ka:bus ÇA 14, katip < ka:tip LA 166, layık < la:yık ÇA 14, lazım < la:zım ÇA 14.

### 3. Ünlü türemesi

Anadolu ağızlarında olduğu gibi Kıbrıs ağızında da ünlü türemelerine çok rastlanmaktadır. Kelime başında ünlü türemesi çoklukla l- ve r- sesleriyle başlayan alıntı kelimelerde görülmektedir. Bilindiği gibi Türkçede kelimeler l- ve r- sesleriyle başlamazlar. Bu yüzden ağızlarda bu ünsüzlerin önüne ı, i, u ünlüleri getirilir.

Türkçe kelimelerden, gevişek LA 24, gomuşu KADÖ 24, LA 24, LARA 98, MAS 23, küküremeg LA 24, küküremiş LTF 185, tavışan LA 24, LTF S65, tavışan gulağı "“bir tür çiçek" LTF S65, tavuşan MA 90, titiremeg LA 24, uyuku KA 29, KAG 19, yalnız LTF 121 örneklerinde ölçünlü Türkçeye göre ünlü türemesi görülüyorsa da bu kelimeler Kıbrıs ağızında daha önceki dönemlerdeki durumlarını korumuşlar ve vurgusuz orta hece ünlülerini düşürmemişlerdir.

Taramalarımızda Kıbrıs ağızında son seste ünlü türemesi olayına rastlanmamıştır.

**başta** : iraf < raf LTF S48, isbor < spor ÇA 21, ispor < spor VANCI 246, isdandard < standart ÇA 21, ilale < lâle ÇA 21, ilahana < lâhana ÇA 21, ilasdik < lâstik ÇA 21, ileğen < leğen ÇA 21, ilif < lif KTEKE 87, iradyo < radyo ÇA 21, iraf KA 46, KTEKE 87, isterlin < sterlin VANCI 246, istil < stil VANCI 246, Urum < Rum ÇKKK 135, MA 1, LA 24.

**Ortada**: Alaman < Alman KAG 62, KADÖ 34, ediraf < etraf KADÖ 34, fitire < fitre LA 24, hasiret GÜRKAN 78, katıran LA 24, koliye < kolye KTF 60, Londura < Londra ÇKKK 132, KADÖ 34, magarına < makarna KADÖ 53, moderin < modern KADÖ 34, paçavura < paçavra KADÖ 55, LA 24, parıla < parla VANCI 247, parılamag LA 24, patariya < batarya LTF 57, pudura < pudra LA 24, radiyo < radyo GÜRKAN 131, LA 24, sıçıramag < sıçıramak LA 24, şerebet < şerbet GÜRKAN 148, tarabulus < trablus "dizlik kuşağı" BA 41, ÇKKK 136, MA 91, uruba < urba ÇKKK 135, KAG 16, LA 24, KA 29, LA 24.

u ünlüsünün türediği oulanı < oğlanı KBTF 54, oulu < oğlu KBTF 54 örneklerinde ise oğul'daki ğ erimesiyle ikinci hecedeki ünlünün ortaya çıktığı düşünülebilir.

#### 4. Ünlü düşmesi

Kelime başında yalnız ı ve o ünlüsünün düşme örneği tespit edilmiştir. Orta hecede ünlü düşmesinin örneği Anadolu ağızlarında olduğu gibi Kıbrıs ağzında da yaygındır:

**başta**: çine < içine GÜRKAN 113, tombil < otomobil LTF 66, tomofilinen < otomobil ile GÜRKAN 127, tomopililan < otomobil ile KAG 64, tomopil MAS 121, zengi < üzengi KA 51, yi < iyi GÜRKAN 135.

**Ortada**: avgat < avukat KBTF 79, Aysofya < Ayasofya KTF 60, bagdım < bıraktım BKM 83 (bu örnekte -ır hecesi düşmüştür), burda < burada LARA 5, gasbada < kasabada GÜRKAN 114, VANCI 247, kilse < kilise VANCI 247, zahreleri < zahireleri GÜRKAN 150.

-alım 1. teklik şahıs emir/istek ekinde ekin ilk ünlüsü düşer: toplaylım < toplayalım GÜRKAN 122, uzatmaylım BKM 83.

Çokluk eki -lar/-ler'den sonra 1. teklik şahıs iyelik + yükleme hâli eki geldiği zaman iyelik ekinin bağlantı ünlüsünün düştüğü örneklere rastlanır: ayaklarını LARA 5, ellermi LARA 5.

Şu kelimelerde ise, 2. teklik şahıs iyelik ekinden önceki bağlantı ünlüsü düşer: Çocuğña çoluğña GÜRKAN 125.

#### 5. Ünlü birleşmeleri

Çok az örneği tespit edilmiştir. Bu ses olayı ya bünyesinde çift ünlü bulunan alıntı kelimelerde, yahut da ünlüyle sonlanan bir kelimeyi ünlüyle başlayan bir kelime takip ettiği durumlarda olmaktadır:

dahayi < daha iyi KAG 63, Hacahmet < Hacı Ahmet KAG 63, Haticaba < Hatice abla GÜRKAN 131, idaroldum < idare oldum KADÖ 23, maccez < muaccez LTF 53, mamele < muamele GÜRKAN 167, mayene < muayene ÇKKK 132, GÜRKAN 124, meyzinner (< müezzinler) GÜRKAN 141, neçin < ne için KAG 63, nesdeñ < ne isteñ "ne istersin" GÜRKAN 133, nolacam < ne olacağım ÇKKK 73, nolduk < ne olduk KAG 63.

## 6. Ünlü değişmeleri

### 6.1. a > e

Kıbrıs ağzında ünlü değişmeleri çoklukla alıntı kelimelerde meydana gelmektedir. Bu değişme örneklerin çoğunda benzeşme yoluyla hem gerileyici hem ilerleyici benzeşmeyle gerçekleşmiş gözükmektedir. (Örnekleri aşağıda geçtiği için burada yerleri verilmemektedir.)

**6.1.1.** Bu değişliklerin bir kısmında ünlü benzeşmesi olayı görölmektedir: ebes < abes, esger < asker, eşgare < aşikâre, tevsiye < tavsiye gibi. eşgermek ve eşgermiş örneklerinde ise hem inceltici özelliği olan ş sesi, hem de aşikâr kelimesindeki ince a sebebiyle bu ismin fiilleşmiş şekli ince sırada ve ünlü uyumuna girmiş olarak ortaya çıkmaktadır.

**6.1.2.** Bazı değişlikler aykırılışmayı göstermektedir: egranım < akranım, ehali < ahali, ekran < akran, Erzail < Azrail, fukare, hukare < fukara, gadeyif < kadayif, hale < hâlâ, kareleri < karaları vs.

**6.1.3.** Bazı değişlikler ise kelimenin aldığı eklerde görölmektedir: *arzulameg* < *arzulamak* vs. *yareşmek* < *yaraşmak* örneğinde ise kelimedede bulunan y ve ş seslerinin tesiriyle kelimenin ikinci hecesi ince sıraya geçmekte ve aldığı ek de ince olmaktadır. Kıbrıs ağzında tespit ettiğimiz bazı örnekler şunlardır:

**başta:** ebes < abes ÇA 14, eidad < aidaat ÇA 14, egranım < akranım KBTF 53, ehali < ahali ÇA 14, ÇKKK 127, ekran < akran BA 35, ÇA 14, Erzail < Azrail GÜRKAN 82, esger < asker KAG 67, eşgare < aşikâre ÇA 14, eşgermek "aşikâr olmak" LTF S29, eşgermiş KA 27.

**Ortada:** arzulameg < arzulamak AA 72, badèdez TDTC 3, badedez < patates LTF S6, bareber < beraber AA 64, behane < bahane ÇA 24, birez < biraz ÇA 14, ÇKKK 71, LARA 91, MA 91, cenan < canan ÇA 14, fiden < fidan ÇA 14, fukare < fukara GÜRKAN 105, LA 18, LTF S31, fukarelik TDTC 4, hukare < fukara MA 88, gadeyif < kadayif ÇA 14, kareleri < karaları LTF 152, misafir < misafir VPC 143, pales pandres < palas pandiras LTF S57, remezan < ramazan KADÖ 55, LA 18, KTF 58, remezàn TDTC 3, tevsiye < tavsiye KA 29, te < ta GÜRKAN 129, verekası < varakası LTF 132, yennar < yanvar < januar "ocak ayı" KA 51, LARA 107, M 78, yareşmeg < yaraşmak KADÖ 28.

Alıntı kelimelerde ince a ünlülerinin de e'ye dönüştüğü örnekler bulunmaktadır: hale < hâlâ KA 29, kehad < kâğıt LA 18, MA 82, kehat ÇA 14, keya < kâhya ÇA 14.

### 6.2. a > ı

Bu değişikliklerin bazılarını çok açık olmamakla beraber kelime içindeki ç (ve c) sesine bağlayabiliriz: acıba, fırçı vs. *o yanı* < *o yana* değişikliğindeki ünlü daralmasında y tesiri olması muhtemeldir.

Tespit ettiğimiz bazı örnekler şunlardır:

acıba < acaba ÇA 15, ÇKKK 71, LA 20, bağız < boğaz ÇA 15, ÇKKK 71, KKA 13, fırçı < fırça ÇA 15, KKA 13, LA 20, gurbağı < kurbağa KA 39, mas-rıf < masraf GÜRKAN 167, o yanı < o yana LA 20.

Eklerde: y kaynaştırma ünsüzü kendisinden önceki geniş ünlüleri daraltır: gaçmıya < kaçmaya ÇA 15 vs.

### 6.3. a > i

Örneklerin bazıları Türkçedir. Buriya, oriya, şuriya kelimelerinde yine y tesiriyle bir inceleme ve darlaşma söz konusu olmalıdır. Bu değişikliğin olduğu *anihdar* kelimesinde incelik-kalınlık uyumu bozulurken alıntı *midem* kelimesi bu uyuma girmektedir:

anihdar < anahtar KTF 58, buriya < buraya ÇA 15, oriya < oraya ÇA 15, şuriya < şuraya ÇA 15, midem < madem ÇA 15, KA 34, KADÖ 45, MA 87.

### 6.4. a > o

Yine benzeşme yoluyla gerçekleşmiş gözükten bu değişimin örneği azdır:

boba (~ buba) KADÖ 47, madonoz < maydanoz KADÖ 35, popaz < papaz BA 4, ÇA 15, LA 22, LARA 6, LTF S58, portokal < portakal KA 23, M 81.

### 6.5. a > u

*baba* kelimesinin Kıbrıs Türk ağzında *boba* yanında *buba* olarak kullanılması hemen hemen her yöreden seçilen örneklerde görülmektedir:

buba < baba AA 71, BA 4, ÇA 24, ÇKKK 72, KBTF 81, KAG 57, LA 23, LARA 6, MA 91, hulusa < hulâsa ÇA 24, mahalebeyi < muhallebiyi TCD 17.

### 7.1. e > â

Kıbrıs azında birkaç alıntı kelimedede zayıf da olsa bir ince a sesi hissedilmektedir. Çingâne kelimesinde ise asli şeklin korunduğu söylenebilir: alâtrik < elektrik GÜRKAN 163, cingne < çingene (< Far. çinga:ne) KADÖ 47, LTF 515.

*ile* edatında da bu değişmeye rastlanır. Özellikle Lefkoşa ağzında kalın ünlü kelimelerin arasında benzeşmeye urar: *Onu para ilâ mı aldıñ* LA 32.

## 7.2. e > a

Bu değişimde de örnekler çoklukla alıntı kelimelerdir. Örneklerde kelime içindeki sesler kimi zaman benzeşmeye uğrayarak incelik-kalınlık uyumuna girmekte, kimi zaman da aykırılışma ile bu uyum bozulmaktadır.

### 7.2.1. Kelimelerin kök ve gövdelerindeki değişimler:

**7.2.1.1. Benzeşme:** abona < abone LA 17, acab < acep KADÖ 45, acamı < acemi ÇA 15, agrab < akrep LA 17, LTF S1, akrap LARA 89, alaf < alev ÇA 23, LTF S2, avara < avare LTF S6, bahca < bahçe ÇA 15, KA 35, KKA 14, KADÖ 37, LA 17, LTF S7, bahcaya M 18, baraber < beraber PC 2, fasulla < fasulye ÇA 23, fasulya KKA 14, LA 17, gardaş < kardeş ÖA 15, mahana < bahane KA 48, KBTF 201, LARA 102, mazarımı < mezarımı LTF 133, maşalla < meş'ale MA 91, tımarhana < tımarhane LA 17.

**7.2.1.2. Aykırılışma:** alaturik < elektrik ÇA 15, berakat < bereket ÇA 15, bizelya < bezelye LA 17, cingane < çingene GÜRKAN 151, diya < diye ÇKKK 126, ganebba < kanepes LTF S34, ganebba ÇA 15, LARA 96, gazeda < gazete LA 17, gazedda ÇA 15, KKA 14, geca < gece MA 91, graliça < kraliçe LA 17, gurdella < kurdele LA 17, hissa < hisse LA 17, kırılıçça "bir salon çiçeği" LTF 50, mandil < mendil KA 22, KBTF 65, LTF S53, mandilim KBTF 66, merdivanı < merdiveni GÜRKAN 154, pataniya < battaniye ÇKKK 134, LA 17, sinama < sinema GÜRKAN 120.

### 7.2.2. Eklerdeki değişimler:

**7.2.2.1. -ça < -çe** kavim adlarından dil isimleri yapan ekin de Kıbrıs ağzında ince ünlülü kelime tabanlarına kalın ünlüyle geldiği örnekler tespit edilmiştir:

İngiliçça < İngilizce KAG 77, Türçça < Türkçe KAG 61, 77.

**7.2.2.2. -can < -ceğim** gelecek zaman ekinin 1. teklik şahsında bir örnekte tespit edilmiştir: gelemyican < gelemyeceğim VANCE 250.

Gelecek zaman ekinin uyuma girmeyerek ince ünlülü kelimelere kalın sıradan eklerle geldiği başka örnekleri de vardır: kesecaysa < kesecekse KAG 60.

**7.2.2.3. de** bağlacı Kıbrıs ağzında *da* şekliyle kullanılır ve ünlü uyumuna girmez. Bu değişiklik Kıbrıs ağzını Anadolu ağızlarından ayıran önemli özelliklerden biridir: Ayşe da giddi? "Ayşe de gitti mi?" LA 31, bende da var sende da var / bir guru tikende da var KA 14, ben da dogdorum "ben de doktorum" LF 28, bilirsak ikimiz da gurtulalım "bilirsek ikimiz de kurtulalım" MAS 47, bir da ne bagsın "bir de ne görsün" ESKA 78, dediler "siz da kaçacagsınız" GÜRKAN 29, evim da var yerim da var bir da güzel gızım var LF 29, hepsimiz da TDTC 3, ne inim ne da cin ESKA 77, sen da gelecekmîñ "sen de gelecek misin?" LA 31.

**7.2.2.4. -inca < -ince, -ünca < -unca** zarf-fiilinin Kıbrıs ağzında nadir olan *-ince* kullanımı yanında *-inca* şeklindeki kalın ünlülü kullanılışı yaygındır.

Ek bu kullanımıyla ünlü uyumuna da uymamaktadır. Bu değişiklik Kuzeydoğu Anadolu Grubu ağızlarında da (Örnekler için bk. AAS 10) görülmekte ve Karahan tarafından sebebi bilinmeyen kalınlaşma olarak gösterilmektedir:

bitinca LF 39, böyüyünca BKM 81, deyinca BA 6, dökülünca LA 17, düşünca BKM 80, eninca < inince KAG 61, esinca BKM 80, gaybedinca BKM 80, gelinca BA 6, KADÖ 19, gidinca MAS 19, görünca ESKA 78, yürüyünca LA 17.

**7.2.2.5. -ken** zarf-fiil ekinin ölçünlü dilde yalnız ince ünlülü şekli varken Kıbrıs ağzında bu ekin **-kan** şekli yaygın olarak kullanılmaktadır. Burada kalın sıradaki kelimeler için bir ilerleyici benzeşmeden söz edilebilir. Fakat Kıbrıs ağzında ince sıradan kelimelere ekin kalın gelmesi bir benzeşmenin olmadığını, bu ekin **-kan** olarak tek şekilli kalıplaştığını göstermektedir. Batı Grubu Anadolu ağızlarındaki örnekler çoklukla incelik-kalınlık uyumu bakımından değerlendirilerek ünlü benzeşmesi olayıyla izah edilebilir. Karahan'ın bu ek için verdiği örneklerin (AAS, 6) tamamı kalın sıradaki kelimelere gelmektedir. Kıbrıs ağzında tespit ettiğimiz bazı örnekler şunlardır:

denizdeykan KAG 60, dururkan M 39, emerkan Mas 15, giderkan KAG 60, otururkan AA 64, uçarkan BKM 82.

**7.2.2.6. -kan** zarf-fiil ekinin arkasına *-dan* ayrılma hâli eki gelir ve **-kandan** şekliyle fiilin anlamına "hemen, ...-ar ...-maz" gibi çabukluk katar. Ünlü uyumsuzluğu bu ek birleşiminde de devam etmektedir.

çekerkandan gılcını sallamış "kılıcını çeker çekmez sallamış" MAS 31, geçerkandan "geçer geçmez" KADÖ 36, gelirkandan "gelir gelmez" LA 30, kedi yerkandan ölmüş "Kedi yer yemez ölmüş." Mas 97, otururkandan "oturur oturmaz" LA 30, yatarkandan uyudum "yatar yatmaz uyudum" LA 30.

**7.2.2.6. -kan** (< ken) zarf-fiili Kıbrıs ağızlarında **-kana** şeklinde genişlemiş olarak da kullanılır. Batı Grubu Anadolu ağızlarında da bu ekin genişlemiş şekline rastlanmaktadır. Ayrıca bu ağızlarda **-kana** yanında **-hana** şekli de bulunmaktadır. Vururhana, varırhana, yatarhana vs. (AAS, 6) Kıbrıs ağzında tespit ettiğimiz bazı örnekler şunlardır:

gelirkana VANCI 249, giderkana LA 29, içerkana LA 29, ikarkana 'yıkarken' LA 29, keserkana LF 31, salarkana ESKA 78, uçarkana BKM 3, verirkana BKM 3

**7.2.3.1. ile** edatı ince ünlülü kelimelerle eklediği zaman ünlü uyumuna girdiği gibi bu uyuma girmeyip kalın ünlülü şekilde geldiği de olur. Uyuma girmeyen örnekleri şunlardır:

Yemeğila BA 7, keşfinila KAG 62, südüla KAG 62.

**7.2.3.2. ile** edatı **-n** vasıta hâli ekiyle genişleyerek Anadolu ağızlarında da sık sık rastlanılan *-ılan/-ilen ~ -nan/-nen ~ -inan/-inen* (< *-ile-n*) şekillerine girmektedir. Kıbrıs Türk ağzında ekin kalın ünlülü kullanımı yaygındır. Bazı örneklerde ise ekteki birinci ünlünün incelenerek incelik-kalınlık uyumunu bozduğu görülür.

Batı Grubu Anadolu Ağzlarında çok görülen bu değişiklik ekleşme durumunda kök ünlüsü kalın olduğunda ünlü uyumuna girmektedir. Karahan'ın verdiği örneklerin tamamı kalın ünlülü kelimelerdir. Oysa *ile* edatı Kıbrıs ağzında Anadolu ağzlarından farklı olarak ince ünlülü tabanlara da kalın olarak gelmektedir.

Akşamınan BA 4, Aliynan VANCI 249, atlarinan TCD 177, beniminan VANCI 249, bizimilan KAG 62, böyleliğin MAS 17, böyleliyinan PC 3, derdiminan ÇA 27, ellerinin M 34, entariynan LA 32, gelinlerin PC 3, halinilan MAS 13, Hatmaynan 'Fatma ile' ÇA 27, işilan BA 4, obiriynan KAG 62, onnarinan TCD 177, öfgeynan VANCI 249, paraynan ÇA 27, suinan TCD 177, südünnan VANCI 249, teyzeynan MAS 17, uçāğınan LA 32.

**7.2.4. -sa<-se şart eki** Kıbrıs ağzında ince ünlülü kelime tabanlarına ince ünlü yanında kalın ünlülü şekliyle de gelebilir ve bu yüzden ünlü uyumu bozulur. Bu değişikliğe Kuzeydoğu Grubu Anadolu Ağzlarında da rastlanmaktadır. Özellikle geniş ünlülü tabanlara gelince ekin ünlüsü kalınlaşmaktadır: desam, neysa, isdersan, gelsa vs. (AAS 10). Kıbrıs ağzından tespit edilen örnekler şunlardır:

dersan KAG 60, dilersañ ESKA 76, edersa KADÖ 36, edersam M9, etsa KAG 60, geldiysa LA 33, giddiysa LA 33, isdediysa BA 7, isdersan M 34, kese-caysa KAG 60, mektubusa LA 33, neyisa ESKA 78, BKM 80, öldürürsam BKM 80, ölümüsa LA 33, verirsan BKM 80, versana KAG 60.

**7.2.5. Genel Türkçede incelik-kalınlık uyumuna uyan ayrılma hali** ekinin Kıbrıs ağzında bir yerde ince sıradan kelime tabanına kalın ünlülü örneği tespit edilmiştir:

öldüktan so:ra TDTC 3.

### 7.3. e > i

Bu ünlü değişikliği Türkçenin önemli değişikliklerinden birisidir ve Eski Türkçe devresinden beri Türkçede takip edilebilmektedir. Türkçede bazen e'ler i'ye dönerken bazen de i'ler e olmaktadır. Fakat bu değişiklik, tarihî seyir içerisinde genelde Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine doğru i > e yönünde olmuştur. Bu ses olayı Türkçe kelimeler yanında alıntı kelimelerde de görülmektedir. Türkçe kelimelerin bazılarındaki bu durum, bir değişiklik değil de, eski durumun korunması olarak düşünülebilir. Tespit ettiğimiz değişiklikler çoklukla kelime başında veya ilk hecede meydana gelmektedir. Bazı alıntı kelimelerde ikinci ve daha sonraki hecelerde değişikliğe de rastlanmaktadır.

amiliyad < ameliyat ÇKK 71, berikat < bereket BA 8, bitek < petek BA 31, çıkdım < çektim KAG 45, çimber < çember LTF S18, diyi < diye AA 65, ÇKKK 126, fislikan (~ feslikan) < fesleğen KBTF 55, LTF 154, hariketten < hareketten LTF 139, herkiş < herkes MA 87, GÜRKAN 122, igoist < egoist ÇA 16, iğitim < eğitim ÇA 16, ilinoğlu < elinoğlu ÇA 16, inginar < enginar KKA 13, LA 18,

irgenlik < ergenlik AA 78, isgemli < iskemle LA 18, isgemni LTF S49, iskemli LARA 100, iyilmeg < eğilmek ÇA 16, Liyla < Leylâ ÇKK 71, sandalli < sandalye ÇA 16, tebayikesini < tebarekesini GÜRKAN 143, virseñ < versen K 71, yileg < yelek LTF 72.

Örnekler arasında geçen irgenlik, iyilmek, virsen, yilek kelimelerinin eski şekillerini korudukları görülmektedir.

#### 7.4. e > ö

Bu değişiklikte dudak ünsüzü v sesinin tesiriyle düz ünlülerin yuvarlaklaştığı görülür. Aynı değişikliğe Anadolu ağızlarında da rastlanmaktadır. Kıbrıs ağzından tespit edilen örnekler şunlardır:

döv < dev KA 38, BKM 81, dövleri ESKA 76, döve < deve LA 23, ÇA 16, dövcei KTF 59, devlet < ÇA 16, gövşek < gevşek KAG 64, gövşer M 76, mördüvenim < merdivenim KA 20, ötögün < öte gün MAS 27, yövmiye < yevmiye KAG 30.

#### 7.5. e > u

Bu değişimde de v sesinin tesiriyle düz ünlünün yuvarlaklaştığı görülmekte ve bu değişiklik Anadolu ağızlarında da meydana gelmektedir. Kıbrıs ağzında bir örneğini tespit edebildik: cuvap < cevap LA 23.

#### 8.1. ı > a

Dar ünlünün kelime içerisindeki geniş ünlülere benzeyerek genişlediği görülmektedir. Kıbrıs ağzında örneği çok değildir:

kâğad < kâğıt KADÖ 53, kâhadcığı GÜRKAN 112, kâhat LARA 100, kehad (~ kâhad) LA 20.

#### 8.2. ı > e

Kıbrıs ağzında iki kelime tespit edilmiştir. Bu örneklerde ayrıca incelik-kalınlık uyumu da bozulmaktadır:

ergadlık < ırgatlık GÜRKAN 164, nâsel < nasıl TDTC 3.

#### 8.3. ı > i

Bir çeşit inceleme demek olan bu değişme hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde meydana gelmektedir. Türkçe kelimelerdeki değişiklikler ya kelime başında yahut ilk hecenin ünlüsünde meydana gelmektedir. Bilindiği gibi ı ünlüsü Türkçede normalden biraz kısadır. Bu yüzden de kelime başında diğer ünlüler gibi

tek başına hece olma kabiliyeti göstermez ve yerini kendisine en yakın ünlü olan ve normal kısalıkta bulunan i'ye bırakır (TDB 55). Ölçünlü Türkçede bilinen en yaygın örneği *inan-* < *inan-* 'tır. Bu ünlü değişikliği Kıbrıs ağzında hem ölçünlü dilden hem de Anadolu ağızlarından daha ileridedir. Değişiklik kelime başında ve ortasında olabileceği gibi kelime sonunda da görülebilmektedir. *İkanmag* ve *ilan* örneklerinde ise baştaki y ünsüzünün düştüğü görülür. Bu düşme olayına Oğuz grubunun doğu kolunu meydana getiren Azeri Türkçesinin yazı dilinde sıkça rastlanmaktadır. Bu değişiklikte ayrıca incelik-kalınlık uyumunu bozan bir aykırılışma söz konusudur. Kıbrıs ağzında tespit edilen örnekler şunlardır:

**Başta:** *ikanmag* < *yıkanmak* KKA 13, ÇKKK 71, *ilan* < *yılan* ÇA 16, KKA 13, LA 20, *irag* < *irak* ÇA 26, ÇKKK 131, KA 12, KADÖ 52, LA 20, MA 91, *irgat* < *irgat* ÇA 16, *irgatlar* TDTC 3, *ıstırab* < *ıstırap* ÇA 16, *izgara* < *izgara* ÇA 16, *ısladdı* < *ıslattı* GÜRKAN 117, *ısladmag* KA 30, *ıspanah* < *ıspanak* AA 77, *ısgarta* < *ıskarta* BA 37.

**Ortada:** *biçag* < *bıçak* KA 22, LA 20, *biçak* BA 25, ÇA 16, ÇKKK 71, KADÖ 36, KAG 57KKA 13, LA 20, *biçagladım* KBTF 64, *biragdı* < *bıraktı* KADÖ 23, *biragmag* KADÖ 47, *cimbis* < *cımbız* LA 20, *dişarı* ÇA 16, KADÖ 38, KAG 57, *gadeyif* < *kadayif* KKA 13, LA 20, *gocagaricig* < *kocakarıcık* LTF 191, *hiyarları* < *hiyarları* KA 31, *lâlin* < *nalın* KBTF 201, *nalın* AA 79, LA 20, LARA 102, *sivişir* < *sıvışır* ÇKKK 135.

**Sonda:** *ayni* < *aynı* MA 87, *gocagari* < *kocakarı* LTF S40, *salı* < *salı* ÇKKK 71, MA 87.

#### 8.4. ı > u

Bilindiği gibi Türkçede dudak ve diş-dudak ünsüzleri yanlarında bulunan düz ünlüleri yuvarlaklaştırmaktadır. Kıbrıs ağzında tespit ettiğimiz değişikliklerin büyük bir kısmı bu sebebe bağlanabilir. Fakat bunun yanında hiçbir sebebe bağlı olmayan yuvarlaklaşma örnekleri de bulunmaktadır. Ayrıca buñar, kapu gibi bazı yuvarlaklıklar ise kelimenin Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıca dönemlerindeki durumunu Kıbrıs ağzında muhafaza ettiğini göstermektedir:

*buñar* < *pınar* ÇA 16, *çuban* < *çıban* LA 23, LTF S19, *furun* < *fırın* ÇKKK 72, KADÖ 36, LTF 81, M 21, MA 91, *furtuna* < *fırtına* AA 64, LA 23, *hurun* < *furun* KA 33, *hurunda* KAG 31, *kapu* < *kapı* ÇA 16, ÇKKK 72, GÜRKAN 80, KADÖ 36, LA 23, M 35, MAS 109, *kuble* < *kible* ÇKKK 131, *musmul* < *mısmıl* KA 48, *muzur* < *muzır* GÜRKAN 167, *puñar* GÜRKAN 154, *subba* < *sıpa* ÇA 16, LTF 122, *suvalı* < *sıvalı* M 23, *suvama* < *sıvama* LTF 121, *suvamak* BA 40, *tumar* < *tımar* ÇA 16, GÜRKAN 80, *tumarhana* ÇA 16, LA 23, LTF 198, *turaş* < *tıraş* GÜRKAN 146, *yalburdamag* < *yalbirdamak* KA 50, VANCI 245.

Kıbrıs ağzında bir ekte bu değişiklik görülür: *canlu* ÇKKK 72.

### 9.1. i > a

Tespit edilen değişiklikler ünlü benzeşmesi örnekleridir. Tespit ettiğimiz değişikliklerin tamamı alıntı kelimelerde meydana gelmiştir. Bu örneklerin birçoğunda h sesinin genişletici etkisi söz konusudur:

çakuled < çikolata LTF 16, imtahan < imtihan ÇA 17, LA 19, hedaye < hediye LA 19, hidaye < hediye ÇA 17, nasahad < nasihat 133, nasahat AA 63, sahab < sahip ÇKKK 134, sahabını < sahibini LTF 123, tabaat "huy, karakter" < tabiat 136, vallaha < vallahi BA 8, ÇA 17.

### 9.2. i > e

Türkçede en çok rastlanılan ünlü değişikliklerinden birisidir. Dar ünlü i'nin e'ye dönmesi olayı Kıbrıs ağzında çok sık görülmektedir. Türkçe kelimelerdeki değişiklikler bize kelimenin Eski Türkçeden beri geçirdiği evreleri hatırlatmakta ve bazı kelimelerin eski şekillerini koruduğunu göstermektedir. Örneklerdeki değişikliklerin büyük kısmı ünlü ile başlayan kelimelerde hece başında, ünsüzle başlayan kelimelerde ise ilk hecede bulunmaktadır. Kimi örneklerde düzlük-yuvarlaklık uyumunun, kimi örneklerde benzeşmelerin meydana geldiği görülür:

**Başta:** ebadet < ibadet ÇA 17, ebaret < ibaret ÇA 17, ecat < icat ÇA 17, eflas < iflas ÇA 17, ekram < ikram ÇA 17, enek < inek ÇA 17, encir < incir ÇA 17, enme < inme "felç" ÇA 17, eşaret < işaret ÇA 17, eşdahlı < işahlı KAG 56.

Türkçenin daha önceki dönemlerinde olduğu gibi, kimi Anadolu ağızlarında hâlâ e-'li olup ölçünlü Türkçede i-'li kullanılan bazı kelimelerin Kıbrıs ağzında bugün eski şekliyle kullanıldığı görülür: eği "iyi" KADÖ 49, ekiz ÇA 17, KKA 14, LTF S27, enecem "ineceğim" BA 6, enemem M 28, enemeyceyim "ineme-yeceğim" KAG 41, ener BKM 82, KBTF 189, eninca KAG 56, eniş ÇKKK 127, LTF S27, enişe KA 20., eye < iyi ÇKKK 127, eyi AA 63, BKM 82, KA 37, eyilik BA 25, M 12, eyisine M 12, eyiymişim ÇKKK 83, eyilig LA 18.

**Ortada:** Buradaki örneklerin bazıları ilk hecede ünlü değişmesidir: beleziği < bileziği GÜRKAN 133, deleananlı < delikanlı ÇA 17, hecaz < hicaz ÇA 17, hekâye < hikâye ÇA 17, KAG 56, hizmetkâr < hizmetkâr AA 77, keremid < kiremit (< Yun. keramidos) LTF 50, keremit ÇA 17, LA 18, lebas < libas ÇA 17, lemonnada < limonata LA 18, leymon < limon MAS 14, makenamda < makinamda M 69, makenist < makinist KAG 32, mane < mani ÇA 18, KADÖ 28, merdeven < merdiven LTF 196, nasehatı < nasihati KADÖ 23, neçin ÇA 24, LA 18, nehayed < nihayet GÜRKAN 75, nekâhlıya < nikâhlıya KAG 35, nene < nine ÇA 23, KAG 50, nenni ÇA 24, ÇKKK 133, LA 18, neşin < niçin KTF 58, pegsemedcig < peksimetçik GÜRKAN 117, pegsemedlerini KA 33, pesemed < peksimet KADÖ 34, şehir < şehir ÇA 23, ÇKKK 135, LA 18, LTF 63, şegerge < çekirge ÇA 18, şehirge < çekirge ÇA 23, şelin < şilin GÜRKAN 114, KAG 56, şemşir < şimşir LTF 124, tehleke < tehlike ÇKKK 136, teren < tiren < tren LARA 105, va-

rel < varil LA 18, LTF 69, veran < viran AA 82, ÇA 18, KA 21, verane BA 42, LTF 69. Bu örneklerden bazılarında bugün kimi Anadolu ağızlarında da rastlanmaktadır.

Aslı şekilleri e'li olmasına rağmen ölçünlü Türkiye Türkçesinde y sesi dolayısıyla daralarak i'ye dönmüş bazı seslerin Kıbrıs Türk ağzında geniş ünlülü aslı şekillerini korudukları görülmektedir:

deye < diye BA 7, KA 29, deyereg LTF 131, deyerek BKM 81, deyin "diye" AA 74, deyor KAG 56, deyor KADÖ 35, geyeceg LA 18, geymeğ ÇA 17, KADÖ 50, KAG 56, LA 18, LARA 97, M 9, yene < yine BKM 82, yeyesiniz < yiyesiniz VANCI 250, yeyceğne < yiyeceğine GÜRKAN 108, yeyim < yiyeyim KAG 56, yeylim < yiyelim M 13.

**Sonda:** hade < haydi KA 36, KKA 14, KADÖ 35, GÜRKAN 106, LA 18, hayle < hayli GÜRKAN 118.

### 9.3. i > ı

Çoklukla Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerde görülür. Örneklerin hepsinde incelik-kalınlık uyumuna girme söz konusudur.

**Başta:** Tespit ettiğimiz tek örnekte kelimenin her iki ünlüsü de ince sıradan kalın sıraya geçmişlerdir: incıg (boncug) < incik (boncuk) LTF S48.

**Ortada:** acayıb < acayıp KA 35, acız < a:ciz GÜRKAN 112, cevahir LF 12, cıngane < çingene ÇA 18, cızgı cızmag < çizgi çizmek LTF S14, çizgı < çizgi ÇA 18, VANCI 246, fakır ÇA 18, ÇKKK 127, LTF S29, MA 88, hañgı < hangi ÇKKK 72, hangı LA 19, hangısı ÇA 18, hañgısı TDTC 4, hapıs ÇKKK 72, KADÖ 37, KAG 60, hapısdır KAG 40, hısar KADÖ 37, hıssa < hisse LA 19, İbrahim KAG 49, İsmayıl GÜRKAN 131, padişah ÇA 18, sağıb < sahip KADÖ 37, sabını < sahibini ÇA 18, ESKA 34, sılg < isilik LTF 61, sıma < sima ÇA 18, şahın KA 26, tagıb < takip GÜRKAN 114, tahın < tahin LTF S64, tayka < dakika KA 35. KAG 26, vakıd ÇKKK 137, KA 25, KADÖ 37, vakıt AA 64, ÇA 18, zından LA 19.

**Sonda:** Bir örneği tespit edilmiştir: acamı < acemi ÇA 18.

Kıbrıs ağzında ilerleyici benzeşme ile -ki aitlik ekinin Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi kalın ünlülü kelime tabanlarına yalın, bulunma hâli -da ve ilgi hâli -nın eklerinden sonra -kı olarak geldiği görülmektedir. Anadolu'da Batı Grubu Ağızlarında bu değişikliğin örneklerine rastlanırken Kuzeydoğu Grubu ve Doğu Grubu Ağızlarında yazı dilinde olduğu gibi tek şekilliliğini korumuştur. (AAS 5)

Fatmanınkı, yarınkı, kızımınkı, okuldaki, odadaki LA 19, akşamkı, masanınkı, Osmanınkı, programdaki, sabahkı (Bu örnekler soruşturma yoluyla alındı), arkasındaki BKM 81.

Şu atasözünde de geçmektedir: Dağdan gelen bağdakını govar ESKA 35.

**9.4. i > o**

Rumcadan giren bir alıntı kelimedede ünlü benzeşmesi sonucu meydana gelmiştir:

molohiya < mulihiya ÇKKK 73.

**9.5. i > ö**

Dudak ve dudak-diş ünsüzleri, kimi zaman yanındaki düz ünlüleri yuvarlaklaştırmaktadır. Bu değişikliğe Kıbrıs ağzında yalnız aslında da yuvarlak ünlülü olan merdiven (< Far. nerdüban) kelimesinde rastlanmıştır:

merdöven (~ merdüven) < merdiven LA 23.

**9.6. i > u**

Kıbrıs ağzında az rastlanılan bir ünlü değişmesidir. Burada uçun kelimesi ile -ku aitlik ekinin kullanılışı dikkat çekicidir. Kıbrıs ağzında -ki aitlik ekinin -kı, -ku, -kü şekilleri de kullanılmaktadır. Bu ekin Kıbrıs ağzında, hem düzlük-yuvarlaklık, hem de incelik-kalınlık uyumuna uyduğu örnekleri bulunmaktadır. -ku şeklindeki kullanılışa Batı Grubu Anadolu ağızlarında da rastlanmaktadır. Karahan'ın örnekleri arasında *onuñku* (Bilecik, Giresun), *onuñkunu* (Hatay) yer almaktadır. (AAS 6)

Kıbrıs ağzından tespit ettiğimiz örnekler şunlardır: bununku, okulunku, onunku, yurdunku LA 19, komşununku (Bu örnek soruşturma yoluyla tespit edildi).

Bu değişiklik şu iki kelimedede de bulunmaktadır: potunneri < potinleri KAG 76, uçun < için ÇA 18.

**9.7. i > ü**

Tespit edilen örneklerin büyük bölümünü dudak ve diş-dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı özelliklerine bağlamak mümkündür. cüzme KA 15, çüzme KTF 59, için ÇKKK 72, GÜRKAN 112, KTF 59, merdüven LA 23, müsübet < musibet LA 23, nüsübetin < musibetin ESKA 34, püşman AA 64, LARA 104, zeytünlere LTF 142.

-ki aitlik eki ince sıradaki yuvarlak ünlülü kelimelere uyuma girerek -kü şeklinde gelir:

böyüñkü, düñkü, Gönül'üñkü, üzümünkü LA 19. (Örnekler soruşturma yoluyla tespit edildi.)

**10.1. o > a**

Kıbrıs ağzında yalnız bağz ~ baz (< boğaz) kelimesinde tespit edilmiştir:

bağzında < boğazında LTF 133, KA 38, bağzımda KAG 39, bağzına M 52, bazla (< boğazla) M 27, bazlamış KA 38, bazlar MAS 151.

### 10.2. o > ö

Bu ünlü değişikliği Türkçe kelimelerde çoklukla ç, ş, y gibi ünsüzlerin inceltici özellikleri sebebiyle meydana gelmektedir. Tespit edilen alıntı kelimelerde ise gerileyici benzeşme ile kelimenin kalın ünlüsünün incelidiği görülmektedir:

gövmek < koyuvmek ÇKKK 129, göyverdi < koyuverdi KBTF 83, göyvmek LARA 98, göyverddi "bıraktı" GÜRKAN 112, söhbet < sohbet KADÖ 28, 56, şöför < şoför ÇKKK 72..

### 10.3. o > u

Bu değişme hem ilk hecede hem de iç hecelerde meydana gelmektedir. İç hecedeki değişme kelime içindeki düz ünlülere benzeşme yoluyla meydana gelmiştir. Burada ölçünlü dilde Türkçe kelimelerde ilk heceden sonra o ünlüsünün gelmesi de bir sebep olarak düşünülebilir

anasun < anason ÇA 19, bumba < bomba KAG 57, bumbalamak ÇKKK 125, çuban < çoban KADÖ 36, KAG 57, LTF 150, çubancılıkları M 120, çuğalmak < çoğalmak GÜRKAN 164, çurab < çorap LTF 19, çuvalmak < çoğalmak MA 88, dumadez < domates KADÖ 36, futuraf < fotoğraf ÇA 19, LTF 31, huvarada < hovarda KTF 60, huvaradayım M 10, luhusanın < lohusanın GÜRKAN 121, siğurta < sigorta BA 40, suğan < soğan KTF 60, suvan BA 40, ÇA 19, ÇKKK 76, KA 15, LARA 104, suvancığını ÇKKK 135, uyalanmak < oyalanmak KAG 57.

### 11.1. ö > e

Kıbrıs ağzında birkaç örnekte yuvarlak ünlünün düzleştiği görülür. Biri dışındaki örnekler ilk hecedeki değişmeyi göstermektedir:

çezmek < çözmek ÇA 19, efkelendi < öfkelendi VPC 143, evlen < öğlen KA 28, GÜRKAN 122, profeser ÇKKK 134.

### 11.2. ö > o

obir (bilindiği gibi, öbür kelimesi o+bir (< ol+bir) birleşiminden oluşmaktadır. Kıbrıs ağzında örnekleri aslî şeklini koruyarak devam etmektedir) ÇA 19, KA 25, obiri KAG 59, obirini KAG 59, tirakdor KAG 37,

### 11.3. ö > ü

Bütün örnekler ilk hecede tespit edilmiştir.

bürek < börek M 96, büreg ~ böreg LA 21, çürek < çörek BA 34, KA 42, dükme < dökme, (dükme suyunan değirmen dönmez) LARA 11, düşek < döşek KTF 59.

**12.1. u > a**

Bir örnekte tespit edilmiştir:

dokanmag < dokunmak ÇA 19, MA 91, tokenmag < dokunmak LA 22.

**12.2. u > ı**

Dudak ünsüzleri yanında bulunan ilk hece dışındaki yuvarlak ünlüler Türkçede düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı bir durum meydana getirmektedir. Bu kelimelerin yuvarlaklaşması Eski Türkçe döneminde başlamıştı. *Divanü Lugatı't-Türk*'te böyle kelimeler genellikle yuvarlak ünlülüdür (AAS 62). Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarında ise düz-dar ünlülü şekiller görülürler. Batı Grubu ağızlarının büyük kısmında bu değişiklik yoktur (AAS 121). Ancak Orta Anadolu illerinin ağızlarının belirgin özellikleri arasında bu düzleşme de yer alır (AAS 176).

Kıbrıs ağzında çoklukla iki heceli kelimelerin ikinci hecesindeki yuvarlak ünlü Türkçenin düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarak düzleşmektedir. Örneklerde hamîr, havîç, karpıs, mahmîz gibi kelimelerde aslî dar ünlü korunmuş olup, ölçünlü dildeki yuvarlaklaşma gerçekleşmemiştir. Düzleşme olayı dudak ünsüzleri dışında da görülmektedir:

abık sabık < abuk sabuk ÇA 26, armıd < armut AA 64, KADÖ 37, avıç < avuç LA 22, MA 91, avış ÇA 19, babıç < pabuç KADÖ 37, LA 22, babış < pabuç ÇA 26, barıd < barut ÇA 26, çamır < çamur KADÖ 47, LA 22, LTF 87, VPC 143, çabığ KKA 15, çapık < çabuk LTF 123, çappık GÜRKAN 164, çapıt < çaput ÇA 26, çavış < çavuş KKA 15, davılcıya < davulcuya LTF 121, gabığ < kabuk ÇKKK 127, gabık BKM 82, gabıl < kabul KKA 15, gabırğa < kaburga KKA 15, galbır < kalbur LTF 32, garpız < karpuz ÇKKK 127, gavın - gavıncıç < kavun - kavuncuk KTEKE 86, gavırmag < kavurmak KKA 15, gavışdırsın < kavuştursun LTF 188, hamır < hamr LTF 87, havınc < havîç LA 22, LTF 46, havız < havuz AA 77, BKM 82, KADÖ 52, havlı < avlu AA 71, ÇKKK 74, KAG 30, LF 12, LTF 46, M 51, MA 91, karpıs < harbîz ÇA 26, karpız LARA 101, kavın < kavun ÇA 26, mağmız < mahmîz KADÖ 30, mağsıl < mahsul KA 48, mahsıl ÇA 26, maksıl KAG 1, ESKA 35, mamır < mamur MA 71, mapıslık M 69, marıl LTF S53, M 42, masıra < masura ÇA 26, mıslık < musluk ÇA 26, LTF S54, namıs < namus LTF S55, pambığ < pamuk ÇA 26, GÜRKAN 151, sabın < sabun LA 22, savırmag < savurmak ÇA 26, tabıd < tabut KADÖ 37, tapıt ÇKKK 74, tavıç < tavuk LA 22, yamır < yağmur LA 22, LTF 87, yavrı < yavru LA 22, yavrisı LTF 190, yavırları BKM 81, yımurta < yumurta VPC 143, yımışak < yumuşak VPC 143, yımırık < yumruk GÜRKAN 147.

**12.3. u > o**

Kelime başında veya ilk hecedeki dar u ünlüsü Kıbrıs ağzında genişleyerek o'ya dönmektedir. Buradaki Türkçe kelimelerin bazıları daha Eski Türkçe döne-

minde o- ünlüsü ile başlamaktaydılar, zamanla ölçünlü Türkçede daralarak u'ya dönmüşlerdir. Bazıları Anadolu ağızlarında bugün de geniş-yuvarlak ünlülüdür. Türkçe örneklerin eski şekillerini koruyarak ölçünlü Türkçeden ayırdıkları görür. Alıntı kelimelerde ise doğrudan bir ünlü değişikliği söz konusudur.

**başta:** ofag < ufak KKA 14, oğramag ÇA 20, ÇKKK 76, LA 20, LTF S55, M8, oğramaz MAS 17, oğraşma BA 4, oğraşmag ÇA 20, KKA 14, LA 20, oğultu ÇA 20, oğur LA 20, LF 12, oğurlamag LTF S55, oğurların M 45, oğurun LARA 13, okarı < yukarı KADÖ 28, olan < ulan KAG 40, omudu < umudu M 51, omursamag ÇA 24, omurundaydı < umurundaydı VANCI 254, omut KTF 59, onuddum LF 31, onutmadım KAG 49, ovraşdıgdan < uğraştıktan KA 38,.

**Ortada:** çoval < çuval ÇA 20, doa < dua ÇA 20, ÇKKK 126, LA 20, LARA 94, doğa < dua ÇKKK 72, doğasını GÜRKAN 141, dova < dua KA 37, KADÖ 48, KTF 59, dovasını VANCI 251, dovaynan GÜRKAN 148, dovag < duvak ÇA 20, KADÖ 48, KKA 14, LA 20, dovar < duvar ÇKKK 72, KTF 59, foni < huni LTF S31, İsdanbol < İstanbul ÇKKK 130, İsdanbol GÜRKAN 75, İstanbul LA 20, kapot < kaput LARA 6, molohiya < mulihiya ÇKKK 73, sovarmag < suvarmak "sulamak" KADÖ 56, vapor < vapur AA 71, KTF 59, LARA 6, yokarı AA 64, BA 6, GÜRKAN 120, KKA 14, zornalı < zurnalı GÜRKAN 146.

#### 12.4. u > ö

Kıbrıs ağzında bir kelimedede tespit edilmiştir. Bu kelimedeki g sesi önce ğ'ye dönmekte ve ardından da erimektedir. Gerileyici benzeşme yoluyla kalın ünlü incelmektedir.

böün < bugün KA 6, LA 21, böyün BA 20, ÇA 20, ÇKKK 125, KADÖ 47, LA 21, böyünkü ESKA 34.

#### 12.5. u > ü

Çoklukla alıntı kelimelerde görülmektedir. Mektüb, süre örneklerinde benzeşmeden söz edilebilir:

büyün < bugün AA 64, ÇA 20, cürcüne < curcuna ÇA 20, hüzuruna < huzuruna ÇKKK 130, mektüb < mektup VPC 143, müğdarın < muhtarın GÜRKAN 130, mühtar < muhtar ÇA 20, mükdar < muhtar LA 21, mükdarın KAG 40, müntazam < muntazam ÇKKK 133, mürad < murat KADÖ 54, nüsübetin < musibetin ESKA 34, südürme < sundurma "hol, sofa" BA 41, KA 50, LARA 104, LTF S63, MA 9, süre < sûre MAS 31.

#### 13.1. ü > e

Kıbrıs ağzında çok az örneği vardır. Örneklerin tamamında dar-yuvarlak ünlünün yanındaki düz-geniş ünlünün etkisiyle benzeşmeye uğradığı görülür:

evey < üvey ÇKKK 127, GÜRKAN 134, KAG 58, gebbe gündüz < güpe gündüz AA 76, henez < henüz KA 17, hennez KAG 59, Seleyman < Süleyman GÜRKAN 168.

**13.2. ü > i**

Bir örneği tespit edilmiştir: İseyin (< Hüseyin) KAG 72,

**13.3. ü > o :**

Bir kelimedede tespit edilmiştir: piskot (< bisküvi-t) ÇKKK 134.

**13.4. ü > ö :**

Kıbrıs ağzında en çok rastlanılan ünlü değişmelerinden birisidir. Kelime başında veya birinci hecedeki dar-yuvarlak ü ünlüsü geniş-yuvarlak ünlü olan ö'ye dönmektedir. Buradaki Türkçe kelimelerin bazılarının ölçünlü dilin aksine Eski Türkçe dönemindeki geniş ünlüyü korudukları görülmektedir. Yine bu kelimelerin birçoğu bugün de bazı Anadolu ağızlarında ö'lü yaşamaktadır.

**Başta:** öflemek < üflemek ÇA 20, öfürsen M 56, örececek < ürececek MAS 13, örgdü < ürtkü KBTF 204, örmek < ürmek ÇA 20, örküdmeg LTF 57, örkünmeg "ürkmek" LTF 57, örmek < ürmek "köpek havlamak" LARA 103, övey BKM 81, özengi < üzengi ÇA 20, KKA 15.

**Ortada:** böyü < büyü ÇA 20, KKA 15, böyücü KKA 15, böyüden < büyüten "sun'i: gübre" ÇA 24, büyük BA 4, KAG 57, ÇA 20, KKA 15, KBTF 155, LF 12, LTF 125, M 27, VPC 143, böyümek ÇA 24, KADÖ 28, LA 21, böyümüş KA 37, böyüteç < büyüteç ÇA 21, böyütdüm KADÖ 23, ebegömece BA 35, göbre LTF 41, gödümlü < güdümlü ÇA 24, gövercin < güvercin ÇA 21, güzel < güzel ÇKKK 72, hücre < hücre ÇA 20, LTF 47, hüküm < hüküm ÇKKK 72, hökmünde ÇKKK 130, hökümed < hükümet ÇA 24, hükümet KADÖ 52, MA 88, hökümeden LTF 132, hökümdar < hükümdar ÇA 24, hörmed < hükümdar LA 21, kömes < kümes ÇA 21, KKA 15, LA 21, pörtük < pürtük ÇA 24, yörü < yürü KA 24, yörümeg ~ yürümek ÇA 21, KADÖ 28, LA 21, LARA 107, LTF 73, yörüyorsuñ ÇKKK 85.

**13.5. ü > u :**

Bu ses olayı Kıbrıs ağzında birkaç kelimedede bulunmaktadır.

gulle < gülle LTF 42, kulle < gülle ÇA 21, paraşut < paraşüt LA 21, usdume < üstüme KAG 42, yörudum < yürüdüm KAG 42.

**Sonuç:**

Anadolu ağızlarında olduğu gibi Kıbrıs Türk ağzında da ister Türkçe kökenli isterse alıntı kelimelerde olsun, ünlülerin sebepli veya sebepsiz çeşitli değişikliklere uğradığı görülür. Bu çalışma Anadolu ağızlarının atlası yapılırken onlardan ayrı düşünülmemesi gereken Kıbrıs Türk ağzının da bu çalışmaya dahil edilmesi için gerekli bir kısım malzemeyi içermektedir. Kıbrıs tarihiyle ilgili ça-

lışmalarda Kıbrıs'a yerleşen halkın şimdiye kadarki bilgilere dayanarak hep Orta Anadolu kökenli olduğu fikri ileri sürülmekteydi. Oysa ağız malzemesi, Kıbrıs ağzında yalnız Doğu ve Kuzeydoğu Grubu Ağızlarına has bazı özelliklerin bulunduğunu da göstermektedir. Bu da araştırmaların farklı yönleri de kapsamaması gerektiğini düşündürmektedir.

## KISALTMALAR

- AA:** Sonay Halil. *Abohor Ağzı*. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara. 83 s.
- AAS:** Leylâ Karahan. 1996. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* TDK. Ankara. 204 s.+28 harita.
- BA:** Hilmi Atılğan. 1966. *Baf Ağzı*. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara.43 s.
- BKM:** Erdoğan Saracoğlu. 1999. "Bir Kıbrıs masalında Kıbrıs ağzı'nın fonetik özellikleri". *İnsanzamanmekan*, Yıl:1, S.1 (Ocak/Şubat 1999). Lefkoşa. 75-89
- ÇA:** Ünal Yusuf. 1971. *Çatoz Ağzı*. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara. 171 s.
- ÇKKK:** Hasan Sarper Fevzi. 1981. *Kıbrıs Ağzı (Çatoz, Kalavaç, Kazafana, Kırtı)* I.Ü Edebiyat Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. İstanbul. 137 s
- DUMAN:** Musa Duman.1999. "Kıbrız Ağzı Üzerine Bazı Notlar", *İlmi Araştırmalar* 8. İstanbul. s.115-129.
- ESKA:** Erdoğan Saracoğlu. 1980. *Kıbrıs Ağzı (Sesbilgisi Özellikleri, Metin derlemeleri, Sözlük)*, Lefkoşa. 124 s.
- GÜRKAN:** Alı Gürkan. 1997. *Kıbrıs ağzında edatlar, bağlaçlar ve unlemelerin kullanım özellikleri*. KKTC. Millî Eğitim, Kültür ve Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- KA:** Kemal M. Alı. 1968. *Kıbrıs Klavya (Alaniçti) Ağzı*. A Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara. 51 s.
- KAG:** Edibe Türker. 1974. *Kıbrıs Ağzı ve Grameri* I U. Edebiyat Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. İstanbul. 153 s.
- KBTF:** Rauf Alı. 1973. *Kıbrıs'ın Mağusa İlçesi Karpaz Bölgesi Türk Folkloru* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara. 211 s.
- KKA:** Erdoğan Saraçoğlu. 1972. *Kıbrıs'ın Kuçük Kaymaklı Ağzı*. A.Ü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara. 95 s.
- KMA:** Alı Nail. 1980. *Kıbrıs Mesarya Ağzı*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. İstanbul. 86 s.
- KTF:** Kemal Ahmet. 1973. *Kıbrıs Türk Folkloru*. I.Ü. Edebiyat Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. İstanbul. 82 s.

- LA:** Şerife Avkıran 1970. *Lefkoşa Ağzı*. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara 219 s.
- LARA:** Sami Ergün. 1966. *Larnaka Ağzı*. A.U. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara. 107 s.
- LF:** Zeliha Kemal. *Limasol Folkloru*. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi basılmamış mezuniyet tezi. Ankara. 55 s.
- LTF:** Lefkoşa Türk Folkloru,
- M:** Oğuz M. Yorgancıoğlu. 1996. *Mâniler*. Mağusa 99 s
- MA:** Magosa Ağzı.
- MAS:** Oğuz M. Yorgancıoğlu. 1998. *Masallar*. Mağusa. 214 s.
- PC:** Kyriaki Georgiou-Scharlipp & Wolfgang Sharlipp, "Some Turkish dialect specimens from the village Pyle in Cyprus". *Turkish Studies in Cyprus (Kıbrıs'ta Turkoloji Araştırmaları)*, Vol.II, October 1996, 1-4
- TCD:** Kyriaki Georgiou-Scharlipp & Wolfgang -E Sharlipp, "Three Examples of a Turkish Cypriot Dialect". *Mediterranean Language Review 10* (1998), Harrassowitz Verlag. Wiesbaden. 169-178.
- TDTC:** Kyriaki Georgiou-Scharlipp & Wolfgang -E Sharlipp, "Turkish Dialect Texts from Cyprus". *Turkish Studies in Cyprus (Kıbrıs'ta Turkoloji Araştırmaları)*, Vol.I, February 1996, 1-5.
- VANCI:** Ülker Vancı. 1990. "Kıbrıs ağzının ses, yapı ve ifade özellikleri". *IV. Dilbilim sempozyumu bildirileri (17-18 Mayıs 1990)* Haz. A. Sumru Özsoy, Hikmet Sebüktekin. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. İstanbul 1990, 243-256.
- VPC:** Kyriaki Georgiou-Scharlipp & Wolfgang Sharlipp, "Some Remarks on the Turkish Dialect of the village of Potamia in Cyprus". *Studia Ottomanica* (Festgabe für György Hazai zum 65. Geburtstag). Harrassowitz Verlag Wiesbaden. 1997, 131-145.